

რუსულან კაშია

სვანური სარწმუნოებრივი წეს-ჩვეულებანი (ძირსალოცავები)

სვანეთიდან ბარის რეგიონებში შიდა მიგრაცია XXს. 70-80-იან წლებში ორგანიზებული წესით მოხდა. მშობლიური კუთხიდან საქართველოს სხვა კუთხეებში ჩასახლება, გარდა ურბანული პროცესებისა, სვანეთში მომხდარმა სტიქიურმა უბედურებებმა გამოიწვია.

1987 წელს სვანეთში სტიქიურმა უბედურებამ 2 ათასამდე სახლი დაანგრია. დაიღუპა 87 ადამიანი. უსახლკაროდ დარჩენილები ჩასახლეს ქვემო ქართლში: ბოლნისის, დმანისის, გარდაბნის, საგარეჯოსა და თეთრიწყაროს რაიონებში. დასავლეთ საქართველოში — ოზურგეთის, ხონის, ხობისა და წყალტუბოს რაიონებში. მოგვიანებით ეს დასახლებები ახალი მიგრანტებით შეივსო.

ბარის სხვადასხვა რაიონში სვანები, ძირითადად, კომპაქტურად არიან ჩასახლებულნი. ისინი არ წყვეტენ კავშირს წინაპართა საცხოვრებელთან, ძირსალოცავებთან. მათ შემოიღეს ახალი დღესასწაული — საგვარეულო შეკრებები, რომლებიც ეწყობა მთაში არსებული სასოფლო და სათემო დღესასწაულების დროს (რ. თოფჩიშვილი, 2015, გვ. 180-181).

ქრისტიანული დღესასწაულები, ცხადია, საქართველოს ყველა კუთხეში ერთნაირად ტარდება.

სვანური საწესო ტრადიციების შენარჩუნება, თვითგამიჯვნა, ძირითადად, ძირსალოცავებთან კავშირსა და სვანური ხალხური დღეობების აღნიშვნაში გამოიხატება, როდესაც სვანეთიდან ჩამოსულები საკუთარ რიტუალურ წეს-ჩვეულებებს ატარებენ და ადგილობრივი მოსახლეობა მასში მონაწილეობას არ იღებს.

ჩვენ მიერ მოკვლეული ეთნოგრაფიული მასალებით ვასკვნიტ, რომ ძირსალოცავებთან კავშირი საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში დღემდეა შენარჩუნებული. ასე მაგალითად, ილორის ტაძარში (ბოლო წლებამდე) ჩადიოდნენ სალოცავად იმერეთში, ს. მათხოჯში მცხოვრები ფარცხალაძეები და ადამიები.

ლეჩხუმის მკვიდრი სილაგაძეები სალოცავად მიდიან ს. ლეშკაში, წმინდა ხის - მუხით წარმოდგენილ სალოცავზე ელიობას. ასევე, მულახიდან ქოჩიანები დასახლებულან ზესხოსა და ცანაში, ლოცულობენ მულახის სალოცავზე ბარბარობის დღესასწაულს. სოციალური დაპირისპირების გამო ლეჩხუმს თავშეფარებული ბახსოლიანები ლოცულობენ წმინდა ხესთან (დ. შავიანიძე, 2007, გვ. 386).

სვანები განსაკუთრებით ინარჩუნებენ კავშირს ძირსალოცავებთან, უპირველესად თავიანთი სოფლის ეკლესიებთან: ყვედრეშის მთავარანგელოზი, ხოფურის წმ. გიორგი, ჭველიერის მთავარანგელოზი და სხვ. “იმ ეკლესიის შემკრედ“ თვლიან თავს. ლენტეხის მოსახლეობას აერთიანებს ფაყის სალოცავი, როგორც უწოდებენ — “ყველაზე ძლიერი სალოცავი“. საქართველოს სხვა

კუთხეებში ჩასახლებული სვანური ოჯახების მყარი ტრადიციაა ყოველწლიურად ფაყობის, იმავე სკალდობის, დღესასწაულზე დასწრება და შესაწირის მიტანა.

აღდგომიდან მეშვიდე კვირას, ქვემო სვანეთში, სკალდის მთაზე, მთავარანგელოზის ეკლესიაში აღინიშნება სკალდობის დღესასწაული. აქ ქალები არ დაიშვებიან, იგი მხოლოდ მამაკაცთა სალოცავია. ქალები სკალდის მთის ძირში, სოფელ ფაყში მდებარე ღვთისმშობლის მიძინების ტაძარში ლოცულობენ, ამიტომ დღესასწაული ასევე ფაყობის სახელითაა ცნობილი. დღეობა მოძრავია და ემთხვევა ქრისტიანულ სულთმოფენობას.

ამ დღისათვის აცხობენ განსაკუთრებულ ყურებიან პურებს, შესაწირს ამზადებენ იმ სოფლებში, სადაც ცხოვრობენ და იქიდან მიაქვთ სვანეთში. ის ოჯახები, რომლებიც ვერ ახერხებენ წასვლას, სხვადასხვა მიზეზის გამო, შესაწირს ატანენ თავიანთ ახლობლებს.

საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში ჩასახლებული სვანების მიერ სვანური საწესო ტრადიციების შენარჩუნება, მარტო ძირსალოცავებთან კავშირით არ შემოიფარგლება, ისინი ტრადიციული წესების დაცვით ასრულებენ სვანურ ხალხურ დღეობებს.

როგორც აღვნიშნეთ, არსებით განსხვავებას ძირითადად ხალხური დღეობები ქმნის, რაც სვანურ მოსახლეობას თვითგამიჯვნის, კუთხობრივი იდენტობის შენარჩუნების შესაძლებლობას აძლევს. ამ საკითხთან დაკავშირებით ასეთი შეფასებები მოვისმინეთ: “ჩემ ღმერთს ვულოცავ” — გვითხრა ნნ წლის ქეთო ტვილიძემ. “ჩვენ ჩვენი წესებით მივყოფით ამ დღესასწაულებს და აქანე ხალხის წესებში არ ვერევი” (მთხრობელი მელაშო ლიპარტელიანი, 72 წლის. მასალა ჩაწერილია ხონის რაიონის ს. კუხში, 1996წ.).

ტრადიციულ დღეობებს იმერეთში დამკვიდრებული სვანები სკარობას - საერთო დღესასწაულს უწოდებენ. აღარ აღინიშნება დღესასწაულთა ის რთული, რიტუალებით დატვირთული ახალწლის სადღესასწაულო სისტემა, რომელიც სრულადაა აღწერილი მკვლევარ ვერა ბარდაველიძის შრომებში.

სკარობა (სალასკარო დღეობა) ვ. ბარდაველიძის ნაშრომში განმარტებულია, როგორც “მოსახლეობის სადღეობო დაჯგუფება, რომელიც ერთი ან რამდენიმე გვარის მეზობლად მოსახლე ოჯახებისაგან შედგება” (ვ. ბარდაველიძე, 1939, გვ. 207).

სკარობა აღინიშნება კენჭისყრით ვინმეს ოჯახში. ამ დღეს სწირავენ მოზვერს და სანთლების წინ სვანურად ლოცულობენ. იმერეთში სკარობა ერთი სოფლიდან ჩამოსული მოსახლეობის “შემკრედ” ითვლება. სკარობას სოფლის უბნები სხვადასხვა დროს აღნიშნავენ. ერთგან ტარდება აღდგომიდან ორი კვირის შემდეგ (ემთხვევა ფუსტალ-ტაბლიერის დღეობას), ზოგან ტარდება სვანური ბემბლუს დღეობის დროს (ყველიერის წინა შაბათი) და ა. შ.

იმერეთში მცხოვრები სვანები ინარჩუნებენ და ყველა რიტუალური წესის დაცვით ასრულებენ სვანურ ხალხურ დღეობას - “სულთა მობრძანებას”. ქვემო სვანეთში, ლენტეხში, ამ დღეობას ქუნარეში ჰქვია, ზემო სვანეთში იგი ლიფანალის სახელითაა ცნობილი. ჩოლურის თემიდან ჩამოსულები, ზემო სვანეთის მსგავსად, დღეობას ლიფანალს უწოდებენ.

ლენტიში “სულთა მობრძანება” ერთი დღით, ნათლისღების წინა დღეს აღინიშნება. აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში (ხევსურეთში, ფშავში,

თუმცა) ოჯახის წინაპართა კულტის პატივისცემის რწმენის გამომხატველია სულთაკრების რიტუალი, როცა ყველა წინაპარი, ხალხური რწმენით, სახლში ბრუნდება და ოჯახის ცოცხალი წევრების ვალია მათი სტუმრობა და სათანადოდ გამასპინძლება. აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში სულთა კრება დიდმარხვის მეორე კვირის შაბათ დღეს იმართება (დ. გიორგაძე, 1973, გვ. 400).

სხვადასხვა კუთხეში ჩასახლებული სვანები ინარჩუნებენ რწმენას, რომ წინაპართა სულები ადამიანთა ცხოვრებაზე ზეგავლენას ახდენენ, ამიტომ საჭიროა მათი გამასპინძლება, გულის მოგება, ყველა ტრადიციული წესის შესრულება, რათა სულებმა ოჯახს არაფერი ავნონ, როგორც ამბობენ, “ვინმე არ წაიყვანონ იმ წელიწადში“ (მთხრობელი ცილა ონიანი, ს. კუხი, 1997წ.).

ლიფანალი ზემო სვანეთში შედარებით მყარი დღეობაა, რადგანაც იგი წყალკურთხევის წინააღმდეგ, ესე იგი 5 იანვარს იწყება და მომდევნო ორშაბათს მთავრდება. ქვემო სვანეთში (ლენტეხი, ლაშხეთი, ჩოლური), ქუჩარეში შედარებით მოძრავია: იწყება მუდამ ახალწლის ხუთშაბათს და მომდევნო ხუთშაბათამდე გრძელდება. თუ მაგალითად, ახალი წელი სამშაბათს ან ოთხშაბათს დაემთხვევა, მაშინ “სულთა მობრძანება“ მის წინ ხუთშაბათს იქნება, ხოლო თუ ახალი წელი სხვა დღეს მოხვდება, მაშინ დღეობა ახალი წლის შემდეგ პირველ ხუთშაბათს დაიწყება (ვ. ბარდაველიძე, 1939, გვ. XI). ზემო სვანეთში ლიფანალის მეორე დღე წყალკურთხევის, განცხადების სახელითაა ცნობილი. ქვემო სვანეთში კი, იმის მიხედვით, რომელ დღეს იწყება ქუჩარეში, ხან შედის მასში წყალკურთხევა, ხან არა (ვ. ბარდაველიძე, 1953, გვ. 263).

როდესაც ვადარებთ იმ სოფლებში ჩაწერილ მასალას, სადაც სვანები კომპაქტურად ცხოვრობენ, ვერა ბარდაველიძის მიერ სრულად აღწერილ და შესწავლილ ქუჩარეშის (ლიფანალის) დღეობას, ვრწმუნდებით, რომ იმერეთში მცხოვრები ლენტეხელი სვანები ძირითადად ინარჩუნებენ სულთა მობრძანების რთული რიტუალური წესებით მდიდარ ტრადიციას; ვიტყვიტ მხოლოდ, რომ ზოგიერთი წესი რამდენადმე გამარტივებულია, ზოგმა კი სახე იცვალა. ჩვენ არ შეგუდგებით ყველა რიტუალის აღწერას, რომელიც ხუთშაბათიდან სწორ ხუთშაბათამდე სრულდება. გამოვყოფთ მხოლოდ რამდენიმე წესს, რომელსაც იმერეთში მცხოვრები სვანები სახეცვლილი ფორმით ასრულებენ: გამარტივებულია ადათი, რომელიც ჯანმრთელი და “კოჭლი“, ან “დავრდომილი სულების“ მობრძანების დროს ასხვავებს (ხალხური რწმენით, კოჭლ და დავრდომილ სულს სიარული უჭირს, ამიტომ მათი სულები დაგვიანებით მოდიან. ეს დღე სვანეთში ჩალგარობის სახელითაა ცნობილი). იმერეთში ამ დღეს ცალკე აღარ გამოყოფენ. ასევე გამარტივებულია სასაკურთხე კვერების ცხოვრების დროს ხულის (ტყეში ამ დღისათვის მოჭრილი არყის ტოტები) გამოყენების სვანური ტრადიცია, იმერეთში იგი ნიგვზის ტოტებმა შეცვალა. შესუსტებულია ქუჩარეშის დღეებში ნახშირის წასმის წესი. სვანური ტრადიციით, ეს იყო ნიშანი, რათა მიცვალებულთა სულებს არ არეოდათ და არ წაეყვანათ ცოცხალი ადამიანი იმქვეყნად. იმერეთში ჩასახლებული სვანები მხოლოდ ბავშვებს უსვამენ ნახშირს სულთა გასტუმრების დროს. უმრავლესობამ აღარ იცის, რა რწმენას ემსახურებოდა ეს წესი.

ყველა სხვა რიტუალი, იქნება ეს აღდგომის, სულთმოფენობის, საკურთხის სუფრის, საღამოობით სულების გართობის, გასტუმრების წესები და სხვა, ძველი, სვანური ტრადიციის ზუსტი დაცვით სრულდება.

ჩოლურიდან ჩამოსულებს საკუთარი დღეობა აქვთ — ხატიშობა ანუ “ხატის გამობრძანება“. ამ დღეობაში მონაწილეობას არ იღებენ არც ლენტეხიდან და არც ლაშხეთიდან ჩამოსულები.

ხატიშობა ჩოლურში დაუთქვამთ, მათივე თქმით, “უხსოვარ დროს“ ჭირის ეპიდემიის გამო. დღეობა მოძრავია, ტარდება ხორციელის წინა სამშაბათს. ჩოლურში ამ დღეს ეკლესიიდან ხატს გამოაბრძანებდნენ და ლოცულობდნენ. ხატიშობას იმერეთში მცხოვრები ჩოლურიდან ჩამოსული მოსახლეობა კენჭისყრით ვინმეს ოჯახში აღნიშნავს. ამ დღისთვის კლავენ მოზვერს, აცხობენ სპეციალურ ნიგვზიან პურებს, რომელსაც ჯვარი უკეთდება, მას “მამაკაცის ვარსკვლავს“ ეძახიან. ამ დღის ლოცვას განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებენ.

ბარის რეგიონებში ჩასახლებული სვანები დიდი მზრუნველობით იცავენ და ინარჩუნებენ სარწმუნოებრივ წეს-ჩვეულებებს, რომლებიც ძირსალოცავებთან კავშირითა და სვანური ხალხური დღეობების აღნიშვნით გამოიხატება.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ვ. ბარდაველიძე, 1953** — ვ. ბარდაველიძე, სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი, მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის, VI, თბ., 1953.
- ვ. ბარდაველიძე, 1939** — ვ. ბარდაველიძე, სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი, I, ახალწლის ციკლი, თბ., 1939.
- ვ. ბარდაველიძე, 1953** — ვ. ბარდაველიძე, ქართული (სვანური) საწესო გრაფიკული ხელოვნების ნიმუშები, თბ., 1953.
- დ. გიორგაძე, 1973** — დ. გიორგაძე, მიცვალებულთა სულების მოსახსენიებელი დღე — სულთა კრება, აღმოსავლეთ საქართველოს მთიულები, საისტორიო კრებული, თბ., 1973.
- რ. თოფჩიშვილი, 2015** — რ. თოფჩიშვილი, სვანეთი და სვანეთის მკვიდრნი, თბ., 2015.
- დ. შავიანიძე, 2007** — დ. შავიანიძე, საქართველოს მთის მოსახლეობის ეთნოისტორიიდან (სვანეთის რამდენიმე სოფლის ეთნოგრაფიული მასალის მიხედვით), ქართველური მემკვიდრეობა, XI, ქუთ., 2007.

RUSUDAN KASHIA
RELIGIUS HABITS (SHRINES) OF SVANETI

Domestic migration from Svaneti to lowland regions took place during the 70-80s of the XX century in organized manner. It was primarily caused by the natural disasters.

Svaneti people compactly settled in lowland villages don't suspend the relations with the lands of their ancestors, shrines, first of all to the village churches: Archangel of Kvedreshi, St. Giorgi of Khopuri, Archangel of Tchvelieri. The population of Lentekhi is united by the shrine of Paki. Attending the celebration of Paki and make donations is one of the most stable traditions of Svaneti population. Retaining traditions is also revealed performing folk celebrations by Svaneti people living in different regions.

Svans living in Imereti maintain the folk performance - "coming of souls" and perform it according to all the rules of the ritual.

Skaroba is celebrated by voting in someone's family. They sacrifice the cow and prey in a local way with candles. In Imereti Skaroba is considered as a gatherer of a population of one village. People from Choluri have their own celebration - Khatishoba which means "worshiping the icon".